

Børn og Køn

Konstruktion af kønsidentitet i indskolingen

FORFATTERE

Maja Theresia Jensen, Magdalena Guzowska & Beate Langer

Indhold

01 Baggrund og motivation	3
02 Problemformulering	4
03 Litteratur og tidligere forskning	5
04 Teoretisk ramme	7
05 Metode og empiri	9
06 Fund: Kønnede idealtyper	11
07 Analyse: De institutionelle rammer	12
08 Analyse: Adfærd og relationer	13
09 Diskussion	15
10 Konklusion	17

01

Baggrund og motivation

Køn er ikke blot et biologisk faktum — det er noget vi gør. Denne forståelse danner udgangspunktet for nærværende undersøgelse, der søger at afdække, hvordan børn i indskolingen konstruerer deres kønsidentitet i samspil med de fagprofessionelle, der omgiver dem til daglig. Undersøgelsen er anden del af et større projekt initieret af Guzowska & Jensen (2018), hvis første del undersøgte kønskonstruktion i børnehaver i Esbjerg.

I den offentlige debat fremstår drenge ofte som "tabere" og piger som "vindere" i uddannelsessystemet. Tal viser, at færre drenge end piger afslutter en ungdomsuddannelse, og drenge er overrepræsenteret i gruppen af unge uden anden uddannelse end folkeskolen. Problematikken er ikke ny — allerede i 1957 og 1965 fik drenge gennemsnitligt dårligere karakterer end piger. Spørgsmålet er, om dette skyldes biologiske forskelle, eller om det snarere er udtryk for de kønnede forventninger og mønstre, som reproduceres i de institutioner, børn bevæger sig igennem.

Allerede fra fødslen skelnes der mellem drenge og piger — i forhold til adfærd, forventninger og opdragelse. Kønnede forventninger gennemsyrrer hele samfundet og reproduceres gennem individers opfattelser, forståelser og praksisser. Denne undersøgelse ansætter lærere og pædagoger som havende mindst lige så stor indflydelse på børns socialisering som forældre, da børn bruger mere tid i sekundære end primære socialiseringsinstitutioner.

„Ud over biologiske forskelle mellem kønnene eksisterer der en markant kulturel forskel på, hvordan drenge og piger opdrages. Allerede fra fødslen skelnes der mellem drenge og piger på hvordan de skal opføre sig og hvad der forventes af dem.“

Reinicke, 2012

Feltet for nærværende undersøgelse er indskolingen for 2. årgang på Fourfeldtskolen Bohr i Esbjerg — geografisk tæt på en af børnehaverne fra første delundersøgelse, hvilket muliggør en

vis grad af komparativitet og kontinuitet i datagrundlaget. Undersøgelsen involverer tre 2. klasser med i alt 24 drenge og 51 piger samt deres tre kvindelige klasselærere.

02

Problemformulering

Undersøgelsen tager afsæt i spørgsmålet om, hvordan fagprofessionelle påvirker børns sociale kønskonstruktioner på skoleniveauet. For at besvare dette undersøges de kulturelle, institutionelle og interaktionelle rammer, der medvirker til konstruktionen af køn og det enkelte barns selvidentitet.

Overordnet problemformulering

Hvilken indflydelse og relation har fagprofessionelle på konstruktionen af børns sociale køn, og hvorledes udfoldes og efterleves denne konstruktion?

Tre undersøgelsesspørgsmål understøtter problemformuleringen:

Samfundsniveau	Hvilken indflydelse har samfundets sociale orden på konstruktionen af børns kønsidentitet?
Institutionsniveau	Hvilken rolle spiller institutioners rammer på konstruktionen af børns kønsidentitet?
Mikroniveau	Hvilken indflydelse har fagprofessionelle på konstruktionen af børns kønsidentitet?

03

Litteratur og tidligere forskning

Litteraturstudiet inddrager eksisterende viden og forskning på området. Teksterne er valgt på baggrund af deres relevans og anvendt som markører for afgrænsning af undersøgelsens felt samt som komparative elementer i forbindelse med behandling af data og analysering af empiri.

At "gøre" køn — West & Zimmerman (1987)

West og Zimmerman introducerede i 1987 en ny forståelse af begrebet "gender" som et produkt af sociale strukturer indlejret i hverdagsinteraktioner — ikke som medfødte træk. De skelner mellem tre begreber: *Sex* (det biologiske køn), *Sex Category* (kategorisering på baggrund af adfærd og hverdagsinteraktioner) og *Gender* (de handlinger og forventninger, der knyttes til sex category). At "gøre køn" involverer brugen af diskrete, veldefinerede former for adfærd, der kan indlejres i interaktionelle situationer, og som dermed producerer og reproducerer kønnet adfærd.

De "vanskelige" drenge — Frederiksen (2015)

Frederiksen undersøgte i sin ph.d.-afhandling forskellige drengegrupper og deres selvfremsstilling og maskulinitetsidentitet i forbindelse med læringsadfærd i en 7. klasse. Et centralt fund var, at drengenes selvfremsstilling og læringsadfærd ofte var udtryk for ubevidste og ureflekterede handlingsmønstre. Der tegnede sig et billede af en mandlig kønsorden, stærkt forbundet med kropslige kompetencer. Frederiksen understreger, at der ikke er noget, der understøtter, at drenge generelt skulle blive "tabere" — men at forventningerne til dem spiller en afgørende rolle for deres læringsadfærd.

Barbie Girls vs. Sea Monsters — Messner (2000)

Messner anerkender, at socialiseringen også finder sted i barnet selv samt i relation til dets forældre. Han mener, at børns kønnede adfærd i peer-grupper er en spejling af, hvad de har lært af deres forældre og andre rollemodeller. Disse peer-grupper bruger de indlærte adfærdsmønstre i interaktion med hinanden og finder dermed en vis korrekthed i distinktionen mellem kønnene. Messners perspektiv indbefatter både kulturelle, institutionelle og interaktionelle faktorer.

Gruppesosialisering — Harris (1983)

Harris argumenterer for, at socialisering primært finder sted mellem peer-grupper — ikke i hjemmet. Når børn tager del i en peer-gruppe, efterlader de den kulturnorm, som deres forældre har opdraget dem i, og adopterer i stedet gruppens egne normer og attitude. Dette perspektiv udfordres i undersøgelsen, da empirien viser eksempler på børn, der fastholder egne normer på trods af gruppepres.

Andet skift i anden generation — Croft et al. (2014)

Croft og kolleger viser, at forældres kønsroller i hjemmet har direkte indflydelse på børns fremtidige præferencer og karrierevalg. Den idealtypiske kønsforståelse, som børn tager med hjemmefra, efterlader de ikke, når de træder uden for hjemmet. En bedre fordeling af husholdningens pligter kan ifølge Croft skabe en bedre ligestilling på arbejdsmarkedet — et perspektiv der genfindes i skolens dukseordning, hvor alle elever skiftes til de samme pligter uanset køn.

04

Teoretisk ramme

Undersøgelsen bygger på to teoretiske søjler, der tilsammen muliggør en analyse af både de strukturelle og de interaktionelle dimensioner af kønskonstruktionen.

Webers idealtyper

Max Weber udviklede idealtyper som et analytisk redskab til at beskrive og forstå samfundsfænomener. Når idealtyper skabes, sker det ved udvælgelse og rendyrkning af bestemte typiske træk, som de fleste mennesker ud fra en specifik samfundsforståelse vil anerkende som meningsfulde. I denne undersøgelse opstilles to idealtyper — den kvindelige og den mandlige — på baggrund af elevers udseende, adfærd og ejendele samt lærernes tilgange til køn.

Idealtyperne fungerer som analyseenheder, der gør det muligt at identificere og sammenligne, når børn handler i overensstemmelse med eller afviger fra de forventede kønnede adfærdsmønstre. De er ikke beskrivelser af virkeligheden men analytiske konstruktioner, der hjælper med at tydeliggøre de mekanismer, som reproducerer køn i hverdagen.

Meads socialiseringsteori

George Herbert Meads socialiseringsteori danner det teoretiske fundament for undersøgelsens analyse af, hvordan børns kønsidentitet dannes i relation til omgivelserne. Ifølge Mead skabes selvet kun, hvis individet antager andres roller — vi er sociale væsener, der definerer os selv i mødet med andre.

Mead skelner mellem to faser i selvets udvikling: "jeg'et" — den spontane, handlende del — og "mig'et" — det iagttagende og vurderende perspektiv, der ser sig selv udefra. I den første fase imiterer barnet kontinuerligt sine forældre, lærere og andre voksne. I den anden fase skal barnet påtage sig de forskellige roller i "spillet" og styre sine handlinger i overensstemmelse med de øvrige deltageres forventninger — det Mead kalder "den generaliserede anden".

„Når selvbevidsthed udvikles hos det enkelte barn, er der to faser, der præsenterer det mest væsentlige. Den første fase er gennem det spontant handlende "jeg" og den anden fase er gennem det iagttagende, erkendende og vurderende "mig", hvor man ser sig selv og sine handlinger udefra.“

Mead, 1925

Den internaliserede tavse viden, som barnet opbygger gennem oplevelser og erfaringer med omgivelsernes reaktioner, er afgørende for kønsidentitetens formation. Når en dreng gang på gang modtager neutral eller negativ respons fra læreren på faglige præstationer, men positiv respons fra peers når han optræder som klassens klovn, vil han internalisere denne rolle som den mest korrekte for netop ham.

05

Metode og empiri

Undersøgelsen er gennemført som et antropologisk feltarbejde med en induktiv tilgang baseret på Grounded Theory. Feltet er undersøgt via to primære metoder: deltagende observation og semistrukturerede interviews.

Deltagende observation

Feltarbejdet er gennemført i tre 2. klasser på Fourfeldtskolen Bohr over en længere periode. Observationerne dækkede både undervisningssituationer og frikvarterstid og gav indblik i de hverdagslige interaktioner, rutiner og ritualer, der strukturerer børns skoleliv. Et vigtigt adfærdsprincip i feltet var at undgå at påvirke den naturlige dynamik — at observere uden at intervenere.

Interviews

Alle tre kvindelige klasselærere for 2. årgang er interviewet individuelt med et semistruktureret interviewdesign. Interviewene fokuserede på lærernes egne opfattelser af køn i undervisningen, deres relationer til elever og deres bevidsthed om eventuelle kønnede differentieringer i praksis. Data er behandlet i NVivo med en kombination af åben og aksial kodning.

3	75	3
Klasser observeret (2. årgang)	Elever i alt (24 drenge, 51 piger)	Lærere interviewet

Videnskabsteoretisk tilgang

Undersøgelsen kombinerer hermeneutik og social konstruktivisme. Den hermeneutiske tilgang muliggør en fortolkning af de meningsopfattelser, der opstår i interaktioner og interviews. Det social konstruktivistiske perspektiv bidrager til at belyse, hvordan køn er socialt og kulturelt skabt — ikke biologisk givet. Databehandlingen er abduktiv: teorien er valgt på baggrund af de fænomener, der viste sig i feltet.

06

Fund: Kønnede idealtyper

Feltarbejdet afdækkede to tydelige idealtyper for kønnet adfærd, sociale objekter og forventninger. Disse idealtyper er analytiske konstruktioner baseret på empiriens samlede billede af børns udseende, adfærd, ejendele og lærernes tilgange.

Det kvindelige ideal

Kjoler og nederele i lilla, lyserøde og røde nuancer. Elsa-tasker, enhjørninger og blomstermotiver. Piger opfattes som fagligt dygtige — det anses som liggende i deres "genetik". Positive interaktioner med lærere dominerer. Forventningen er, at piger sidder stille og efterlever strukturen.

Det mandlige ideal

Mørke farver, militærprint, Fortnite og dødningshoveder. Høj fysisk aktivitet, råhed og skødesløshed som maskuline markører. "Boys will be boys" bruges som undskyldning for uro. Drengene forventes at have sværere ved at sidde stille og anses som fagligt svagere — men dette er en forventning, ikke en kendsgerning.

Disse sociale objekter er, ifølge Mead, fysiske objekter der tillægges en symbolsk værdi af en gruppe eller et samfund. Objekterne får forskellige statusser, og deres ejermænd høster forskellige former for anerkendelse afhængigt af objektets værdi og funktion. De kønnede objekter viser, hvordan kulturelle rammer skaber kønskonstruktioner allerede fra en meget ung alder.

„Computerspillet GTA, som er et voldeligt og lovøst spil for unge og voksne, er et kendt fænomen hos drengene, hvilket bidrager til idealet om, hvad drenge interesserer sig for og som samtidigt fodrer deres voldelige, aggressive side.“

Feltnoter, Fourfeldtskolen

07

Analyse: De institutionelle rammer

Fourfeldtskolens institutionelle rammer analyseres i både fysisk og strukturel kontekst. Messner pointerer, at institutioner ofte optræder kønsneutrale, men på trods af dette har en tendens til at naturalisere en hierarkisk ordning af køn — og dette er netop, hvad empirien viser.

Den fysiske kontekst

Klasselokalerne fremstod ved første øjekast kønsneutrale: hvide og beigefarvede vægge, grå laminatgulve. Men nærmere undersøgelse afslører feminine symbolværdier overalt: kreative papfigurer, planter i vindueskarmene, skilte med "Vi er nogle små monstre — men heldigvis kun af den søde slags". Disse indretninger er opført i samhandlen mellem eleverne og deres kvindelige klasselærere og afspejler feminine idealtypiske træk, som børnene internaliserer som en del af den institutionelle norm.

Den strukturelle kontekst

En af lærerne anvendte en udpræget forventningsbaseret undervisningsstruktur: laminerede skilte på tavlen med arbejdsformer, tidsstyring via time-timer, og klart definerede rammer for elevens adfærd. Denne struktur gør det nemmere for piger at fremstå som "gode elever", da strukturen harmonerer med den kvindelige idealtype — at sidde stille, lytte og være faglig.

„Jeg har en formodning om, at piger forventer, vi forventer, at de sidder stille. Hvor drengenes forældre, hvis jeg snakker med nogen af dem, hvor drengene flagrer. Så siger de; de er jo drenge.“

Klasselærer, Fourfeldtskolen

Dette citat afslører en tydelig distinktion i de forventninger, der rettes mod børn afhængigt af køn. Når drengenes uro accepteres som biologisk betinget ("de er jo drenge"), fritages de for

ansvaret for at efterleve strukturen — og dermed også for muligheden for at fremstå fagligt dygtige på strukturens præmisser.

08

Analyse: Adfærd og relationer

I denne del af analysen undersøges de sociale rammer for adfærd og relationer — både lærernes rolle i formningen af elevers kønsidentitet og elevernes indbyrdes peer-socialisering.

Lærernes rolle

Interaktionen mellem lærere og elever opleves umiddelbart kønsneutral. Da lærerne spørges direkte, afviser de, at de gør forskel på kønnene: "Nej, det gør jeg ikke. Jeg synes ikke den er styret af køn." Alligevel viser NVivo-kodningen af observationsdata en klar tendens: drenge har over dobbelt så ofte som piger en negativ interaktion med lærerne, mens pigers interaktioner primært er positive eller neutrale.

Denne ubevidste differentiering er ikke udtryk for ond vilje, men for de internaliserede forventninger til kønnenes adfærd. Læreren reagerer på drengens uro med irettesættelse — men uroens rod er netop, at drenge får anerkendelse fra peers når de opfører sig i tråd med den mandlige idealtipe, snarere end når de er fagligt ambitiøse.

„Empirien viser, at lærernes relation til og interaktion med piger primært er positiv og dernæst neutral, mens drengenes relation til og interaktion med lærerne primært er neutral og dernæst negativ — og hvor den negative interaktion sker i langt højere grad end for piger.“

Analysefund, NVivo-kodning

Elevernes indbyrdes roller

I peer-grupperne reproduceres de kønnede idealtyper aktivt. Drengenes "dødsleg" i frikvarteret — en leg der kun vælges af drenge — afspejler den mandlige idealtype med vægt på voldsomhed og hårdhed. Pigernes frikvarterspraksisser er centreret om samtale, sang og kreativitet.

Empirien viser dog også, at der altid er afvigelser: piger der spiller fodbold med drenge, drenge der går op i det faglige skolearbejde. En pige, der samler en orm op fra jorden — på trods af sine peers' modstand — viser, at individet også har en aktiv rolle i definitionen af sig selv. Harris' teori om ren peer-socialisering kan ikke alene forklare denne kompleksitet.

09

Diskussion

De empiriske fund diskuteres i lyset af litteraturstudiet og de teoretiske perspektiver. Et centralt spørgsmål er: er drenge "tabere" i folkeskolen, eller er de ofre for idealtypiske forventninger?

Peer-socialisering og aktiv rolle

Harris' teori om, at socialisering udelukkende finder sted i peer-grupper, udfordres af empirien. Pigen med ormen viser, at individet ikke altid differentierer sin adfærd afhængigt af peer-gruppens pres. Messners perspektiv er mere nuanceret: børns kønnede adfærd er en sammenkogning af det bagland, de medbringer hjemmefra, og deres egen aktive rolle i peer-gruppen. Denne forståelse stemmer bedre overens med undersøgelsens empiriske fund.

Rollemodeller og anerkendelse

Crofts perspektiv om, at forældres kønsroller former børns fremtidige præferencer, genfindes i undersøgelsen via børnenes performance management. Børn former deres adfærd på baggrund af den herskende forventning, der går i symbiose med deres sex category — og på den måde skabes det sociale køn.

Dukseordningen på Fourfeldtskolen er et interessant modtræk: her skiftes alle elever til de samme pligter uanset køn — at feje, vande planter, gå ud med skrald. Ordningen kan tolkes som feminint idealtypisk, men skaber samtidig en ligestilling, der ikke skelner mellem kønnene.

Er folkeskolen feminiseret?

Mange anser den danske folkeskole som værende feminiseret: man skal sidde stille, lytte til læreren (som højst sandsynligt er en kvinde) og være faglig dygtig. Dette står i modsætning til den mandlige idealtipe, der er præget af kropslige kompetencer. Frederiksen mener dog ikke, at dette gør drenge til ofre. Undersøgelsens empiriske fund bekræfter dette perspektiv: drenge bliver ikke ofre for en feminisering, men for en idealtypisk kønsforståelse, der knytter sig til individers sex category.

„Drengenes læringsadfærd er ikke bestemt af et ureflekteret handlingsmønster, men nærmere af den forventning og anerkendelse de modtager på bekostning af deres køn.“

Analysefund, nærværende undersøgelse

Kønnede mønstre skabes ikke af børnene alene — de skabes af de forskellige forventninger, der rettes mod kønnene fra samfundets side, og som ubevidst reproduceres i hverdagens relationer og institutioner. Kvindelige lærere kan håndtere kønshierarkiernes karakteristik, men dette sker med baggrund i en traditionel forståelse af idealtypisk kønnet adfærd — og dette kommer piger til gode.

10

Konklusion

Undersøgelsen konkluderer, at køn gøres ved at bruge en specifik performance management, som bekræfter, at man tager del i den kønnede idealtypiske adfærd, der passer på et individs sex-kategori. Konstruktionen af køn finder sted i en reproduktion af sociale, institutionelle og interaktionelle normer for, hvordan vi som individer har en fælles forståelse og praksis for udlevelse af kønnet.

Konklusion

Samfundets kulturelle rammer og sociale orden bekræftes at inddele de to biologiske køn i idealtypiske kategorier med normer og adfærd for det kvindelige og mandlige køn, som manifesterer sig i samfundets strukturelle kontekst og institutionelle rammer.

De institutionelle rammer medvirker til at skabe et kønshierarki, både i fysisk forstand og i den mentale forståelsesramme. Det bekræftes, at piger opfattes som det fagligt dygtige køn, og at folkeskolen er en feminiseret institution — men feminisering er ikke årsagen til drengenes lavere faglige anerkendelse.

Årsagen findes i de sociale rammer: interaktioner mellem fagprofessionelle og elever er præget af en ubevidst differentiering. Piger roses for fagligt arbejde i langt større grad end drenge, og drenge tilpasser derfor deres adfærd mod den mandlige idealtyp for at modtage anerkendelse fra peers i stedet.

Fagprofessionelles indflydelse på børns konstruktion af det sociale køn er af stor betydning — både i relation til reproduktionen af den sociale ordens forståelsesramme og for, hvordan børn opfatter og praktiserer deres eget tilhørsforhold til de idealtypiske kategorier.

Maja Theresia Jensen, Magdalena Guzowska & Beate Langer